

Konrad Sawicki
Wydział Nauk Społecznych
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Jak wychować naukowca? Propozycja sposobu organizacji procesu wychowania

Abstrakt: Po przedstawieniu celu artykułu oraz problemu, zaprezentowano przyjęte w nim rozumienie podstawowych terminów „wychowanie”, „naukowiec” i „struktura”, a następnie przedstawiono propozycję struktury organizacyjnej procesu wychowania naukowca wraz ze szczegółowym omówieniem jego elementów.

Słowa kluczowe: wychowanie, naukowiec, struktura

How to raise a scientist? Proposal for the organization of educational process

Abstract: After the presentation of the article and the issue presented in the accepted understanding of the basic terms “education”, “scientist” and “structure”, and then proposes the organizational structure of the education process, the researcher together with a detailed discussion of its elements.

Keywords: education, scientist, structure

1. Cel i problem oraz rozumienie podstawowych terminów

Za cel niniejszego tekstu przyjmuję wyodrębnienie ogólnej struktury organizacji działań wychowawcy zwiększających prawdopodobieństwo, że wychowanek w przyszłości będzie naukowcem. Jestem zwolennikiem poglądu, zgodnie z którym oddziaływanie wychowawcze jedynie z pewnym prawdopodobieństwem pozwalają wnioskować o ich rezultatach. Poprzez tak sformułowany cel wyrażam kontestację możliwości odnalezienia sposobów postępowania wychowawcy zawsze i wszędzie gwarantujących osiągnięcie zamierzonego rezultatu wychowania (Kozielecki 1987, 389-393).

Na kanwie powyższych ustaleń problem, który chcę rozwickłać, formułuję w postaci pytania: Jaka jest najogólniejsza struktura organizacyjna procesu wychowania zwiększająca prawdopodobieństwo wychowania naukowca? Podstawowe dla moich badań terminy to wychowanie, naukowiec i struktura. Mówiąc o wychowaniu, będę miał na myśli to, co według Romano Guardiniego mieści się w zakresie pojęć służenie, pomaganie, uzdrawianie. Wychowanie to działalność mająca pomóc nam stawać się ludźmi i wiązać nas z naszym człowieczeństwem. Specyfikę działalności wychowawczej wyznacza jej dialogiczna struktura. Relacja wychowawca-wychowanek nie jest jednostronna, nie przebiega tylko i wyłącznie w kie-

runku od pierwszego z wymienionych ku drugiemu. Relacja ta jest zawsze odwzajemniona. Wychowawca oddziałuje na wychowanka, podobnie jak wychowanek na wychowawcę, jednak przy założeniu istnienia autorytetu wychowawcy. To on kieruje procesem wychowania i wyznacza sposoby jego realizacji (Nowak 2012, 44-46).

Wychowanie ma doprowadzić do urzeczywistnienia człowieka jako osoby, w związku z czym w planowaniu procesu wychowania musi być on ujmowany całościowo w jego specyfice. Wychowania z pewnością nie można utożsamiać jedynie z nabywaniem wiedzy, kształtowaniem dobrego smaku, woli i myślenia lub z kształtowaniem zdrowia (Nowak 2012, 50-56). Wychowanie ograniczane jedynie do rozwoju w wymienionych sferach, a pozbawione wymiaru transcendentnego byłoby redukcjonistyczne i niepełne (Kunowski 2004, 166-171).

Aby ustalić rozumienie terminu „naukowiec”, należy uprzednio określić przyjęte rozumienie terminu „nauka”. Otóż na potrzeby tego artykułu, mając świadomość wieloznaczności wymienionego terminu (Kamiński 1992, 11-19), rozumiem go bardzo wąsko. Mianowicie przyjmuję, że nauka to metodyczne i usystematyzowane poznanie o charakterze odkrywczym, obiektywnie twórczym (Kamiński 1992, 14). W związku z tym wśród desygnatów terminu naukowiec umieszczam wszystkie osoby zajmujące się profesjonalnie działalnością poznawczą zmierzającą do twórczych i odkrywczych rezultatów. Z zaproponowanego rozumienia terminu naukowiec wynika, że w jego zakres włączyć trzeba wszystkich ludzi dążących w swojej działalności poznawczej do twórczych i odkrywczych wyników, a nie tylko tych, którzy już takowe osiągnęli. Przy czym z zakresu tego wyłączyć należy osoby zajmujące się jedynie działalnością dydaktyczną, która to bywa również rozumiana jako sposób poznania (Kamiński 1992, 14). Istotny jest fakt, że wśród naukowców umieszczam jedynie osoby profesjonalnie (zawodowo) zajmujące się opisaną działalnością. Naukowcem w przyjętym rozumieniu zatem nie będzie osoba podejmująca nadmienioną aktywność, np. jedynie hobbystycznie.

Zgodnie z przyjętym przeze mnie szerokim rozumieniem, struktura to elementy i stałe relacje między nimi. W związku z tym, poprzez strukturę organizacyjną procesu wychowania będę rozumiał kolejne, następujące po sobie etapy procesu wychowania jako działalności zaplanowanej, wraz z ich wzajemnymi relacjami.

2. Struktura organizacyjna procesu wychowania naukowca

Transgresyjny, ale i usystematyzowany w aspekcie organizacyjnym charakter działalności naukowej człowieka sprawia, że istotne w odniesieniu do planowania wychowania naukowca staje się odwołanie do ustaleń dokonanych przez Tadeusza Kotarbińskiego w kontekście prakseologii jako teorii sprawnego działania (Kotarbiński 1973) oraz Józefa Kozieleckiego transgresyjnej koncepcji człowieka (Kozielecki 1987; 1997). Odnosząc się do dorobku wymienionych autorów, odpowiedź

na problem główny konstruuje w sposób następujący: aby zwiększyć prawdopodobieństwo wychowania naukowca, najogólniejsza struktura organizacyjna procesu wychowania powinna mieć następujące fazy:

I. Faza preparacji: a. etap motywacyjny, b. ocena warunków działania, c. wartościowanie wyników, d. wybór działania, II. Faza aplikacji: a. przygotowanie działań, b. instrumentalizacja działań, c. ekonomizacja i organizacja działań.

Zastosowana nomenklatura inspirowana jest dyrektywami działania skutecznego opracowanymi przez T. Kotarbińskiego oraz etapami procesu działania transgresyjnego wyróżnionymi przez J. Kozińskiego (1987, 160-161; Kotarbiński 1973, 143).

2.1. Faza preparacji

W fazie preparacji ma miejsce przygotowanie praktycznych działań wychowawczych. Poprzez preparację należy w tym miejscu rozumieć myślowe, teoretyczne przygotowanie działań wychowawczych i sposobów ich wdrożenia. Istotą fazy preparacji ukazują jej kolejne etapy opisane poniżej.

Etap motywacyjny. Rozpoczyna go wnikliwa analiza sytuacji początkowej, odnalezienie podstawowych, najistotniejszych dla późniejszych działań charakterystyk. W kontekście będącej przedmiotem niniejszych badań działalności, z nadmienioną analizą utożsamiać należy diagnozę sytuacji wychowanka. W swojej strukturze powinna ona się odnosić do możliwie największej ilości aspektów osobowości wychowanka, z uwzględnieniem jego silnych i słabych stron, możliwości i ograniczeń. Równoległe do czynności diagnostycznych należy podjąć te zmierzające do określenia standardu (aspiracji) (Koziński 1987, 163-217), do którego w działalności wychowawczej wychowawca ma zamiar zmierzać (tu wychowanie naukowca). Określenie dwóch granic kontinuum – stanu aktualnego oraz oczekiwanego stanu potencjalnego – pozwoli na wyodrębnienie celów szczegółowych wychowania umożliwiających realizację założonego celu głównego (Łobocki 2006, 121-144). To właśnie konstrukcję nadmienionych celów szczegółowych należy uznać za najistotniejszy element omawianego etapu.

Ocena warunków działania. Określiwszy na etapie motywacyjnym cele planowanej działalności, na etapie oceny warunków działania wychowawca zmierza do ustalenia okoliczności realizacji tych celów. Ma tu miejsce analiza szeroko rozumianego kontekstu, w którym wychowanie będzie się odbywało, tj. kontekstu edukacyjnego, społecznego, środowiskowego etc. Uwzględniając fakt istnienia znacznego dystansu czasowego pomiędzy etapem oceny warunków działania a momentem osiągnięcia celu głównego, jako istotny jawi się proces antycypacji wyników działań. W sytuacji planowania przebiegu procesu wychowania antycypacja przebiega w trzech fazach: (1) określenie ryzyka niepowodzenia zamierzonych działań umożliwiające określenie prawdopodobieństwa osiągnięcia zamierzonych

wyników; (2) próba przewidzenia warunków zewnętrznych pracy wychowawczej; (3) antycypowanie przez wychowawcę stanów osoby wychowanka oraz samego siebie jako uczestników procesu wychowania (Kozielecki 1987, 219).

Znaczna odległość w czasie antycypowanych wyników powoduje, że przewidzenie ich z zupełną trafnością jest niemożliwe. W tym kontekście wprowadzić należy kategorię niespodzianki. Na potrzeby niniejszej pracy poprzez niespodziankę rozumiem będą zdarzenie nieprzewidywane lub przewidywane, a mało prawdopodobne (Kozielecki 1987, 219-222). Przewidując zatem warunki realizacji celów wychowania w kontekście wychowania naukowca, dostrzegając należy znaczenie tychże dla omawianego procesu, ale jednocześnie trzeba mieć świadomość wysokiego prawdopodobieństwa wystąpienia niespodzianki w odniesieniu do nich. Wychowawca planujący proces wychowania musi zatem być przygotowany na konieczność weryfikacji i zmiany zamierzonych działań.

Wartościowanie wyników. Kolejnym etapem fazy preparacji jest wartościowanie antycypowanych na poprzednim etapie wyników. Wychowawca podejmuje wysiłek zmierzający do określenia cenności oczekiwanych rezultatów działalności wychowawczej oraz faktycznych możliwości zniesienia przez nie deficytu istniejącego pomiędzy stanem początkowym a stanem końcowym (Kozielecki 1987, 160). Przypisywanie wartości przewidywanym wynikom może odbywać się na dwóch skalach: użyteczności i symboliczności. Oceniając rezultat na skali użyteczności, analizuje się, w jakim stopniu zaspokaja on elementarne potrzeby człowieka lub przywraca ewentualną zaburzoną homeostazę organizmu. Na skali symboliczności natomiast rozpatruje się wynik z perspektywy stopnia jego znaczenia emocjonalnego, intelektualnego, duchowego etc. Zaznaczyć należy, że symptomatycznym w kontekście wychowania naukowca jest rozpatrywanie antycypowanych wyników zwykle na drugiej z wymienionych skal. Przyczyn tego stanu rzeczy upatrywać należy w charakterystyce działań transgresyjnych wśród których lokuje się także działalność poznawczą, uwzględniając działalność naukowca i aktywność zmierzającą ku wychowaniu tegoż (Kozielecki 1987, 235-239).

Wybór działania. Ustalenia dokonane na poprzednich etapach fazy preparacji – tj. określenie prawdopodobieństwa osiągnięcia zamierzonych rezultatów oraz ich wartości – umożliwiają wychowawcy odnalezienie działań, przy których zastosowaniu można z największym prawdopodobieństwem wnioskować o możliwości osiągnięcia założonego celu (Kozielecki 1987, 235-239). W kontekście wychowania działania te należy określić mianem technik wychowania lub technik oddziaływań wychowawczych (Łobocki 2006, 231-264; Nowak 2008, 454-461). W tym miejscu szczególnej wagi nabiera teoretyczne rozeznanie wychowawcy wśród całego wachlarza wspomnianych technik. Osoba planująca działania wychowawcze powinna racjonalnie wybrać sposoby działania, uwzględniając nie tylko uwarunkowania społeczne, środowiskowe, własne preferencje czy założony cel szczegółowy wychowania, ale przede wszystkim obiektywne dobro wychowanka jako osoby.

2.2. Faza aplikacji

W fazie aplikacji dokonuje się rzeczywistej realizacji czynności zaplanowanych na etapie preparacji. Zaznaczyć należy, że w fazie tej również występują czynności, które można określić mianem preparacyjnych (przygotowawczych). Mają one jednak inny charakter niż czynności fazy pierwszej. Uściślając, czynności preparacyjne fazy preparacji były czynnościami jedynie myślowymi, natomiast czynności preparacyjne fazy aplikacji są praktyczne. Są to działania możliwe do zaobserwowania, zmierzające do zastosowania ustalonego uprzednio planu.

Przygotowanie działań. Czynności przygotowawcze to wszystkie te czynności, które ułatwiają lub umożliwiają wykonanie czynności głównej bądź sprawiają, że jej wykonanie będzie lepsze niż dotychczas (Kotarbiński 1973, 172). Pierwszą czynnością przygotowawczą stanowi usunięcie przeszkód. W kontekście wychowania naukowca należy poprzez to rozumieć odnalezienie czynników uniemożliwiających bądź utrudniających wdrożenie zaplanowanych w poprzedniej fazie czynności. Można do tych czynników zaliczyć tak te materialne (np. niedogodności wynikające ze specyfiki otoczenia), jak i niematerialne (np. indywidualna niechęć wychowanka do podejmowania aktywności o określonej jakości). Dopiero po usunięciu przeszkód należy przejść do kolejnych czynności przygotowawczych. Drugą z nich jest przygotowanie technik oddziaływań (Kotarbiński 1973, 172). Czynność ta bez wątpienia nosi znamiona preparacyjne. Umieszczono ją jednak wśród czynności aplikacyjnych, ponieważ preparacja w tym przypadku ma charakter praktyczny. Zamiarem wychowawcy na tym etapie jest możliwie najlepsze i najpełniejsze przygotowanie aparatury niezbędnej do pracy z wychowankiem, do realizacji działań zaplanowanych w obrębie przyjętych technik oddziaływań wychowawczych. Przygotowanie to nie może dotyczyć więc czynności zbytnio odległych w czasie, czynności, których zastosowanie będzie uzależnione od rezultatów zastosowania czynności je poprzedzających. Ostatnią z aktywności przygotowawczych jest przygotowanie wychowawcy. Umiejętność przygotowania samego siebie do odpowiedniej jakości oddziaływań wychowawczych jest jedną z najważniejszych, które powinien posiadać wychowawca. Wychowawca taki w pewnych aspektach powinien być fenomenologiem, tak aby stosując fenomenologiczne epoché, umieć spojrzeć na siebie niejako z zewnątrz. Zdolność fenomenologicznego „wzięcia w nawias” posiadanej wiedzy i przekonań, zmierzająca do uzyskania klarownego spojrzenia na własną osobę jako niepowtarzalny fenomen, umożliwi odnalezienie własnych mocnych stron oraz zdefiniowanie słabości, a w dalszej perspektywie pełniejsze przygotowanie do realizacji zamierzonych działań wychowawczych (Ablewicz 1994, 68-82).

Instrumentalizacja działań. Poprzez instrumentalizację działań rozumiem zastosowanie zdobyczy technologicznych tak daleko jak to możliwe, przy jednoczesnym założeniu, że nie szkodzą one wychowawcy, wychowankowi oraz jakości łączącej ich relacji wychowawczej (Kotarbiński 1973, 189-201). Realizacja działań

wychowawczych we współczesnym świecie, w tym również tych zmierzających do wychowania naukowca, wymaga zastosowania odpowiednich środków technologicznych, tak aby wychowanek był autentycznie zainteresowany inicjowanymi przez wychowawcę działaniami. W tym kontekście coraz częściej używana jest kategoria innowacji. Zaznaczyć należy, że definicja innowacji zwykle rozumianej jako „wdrożenie nowego lub znacząco udoskonalonego produktu (wyrobu lub usługi) lub procesu, nowego modelu biznesowego, nowej metody organizacyjnej w praktyce gospodarczej czy nowej organizacji stosunków z otoczeniem” (Kawalec 2009, 24), nie może być *in extenso* przenoszona na płaszczyznę wychowania. Tak rozumiana innowacja¹ w wychowaniu sprowadzałaby ten proces do prostej sekwencji czynności, prowadząc do jego technicyzacji, tym samym nie oddając jego istoty i wpisując je w katalog nieadekwatnych ujęć wychowania. W związku z tym, uważam, że innowację w wychowaniu (również naukowca) rozumieć należy jako nową organizację stosunków z otoczeniem, wyrażającą się we wprowadzaniu nieobserwowanych czy niewystępujących dotychczas zmian w tych stosunkach.

Wprowadzając wszelkie innowacje w procesie wychowania, pamiętać należy, żeby nie przyniosły skutku odwrotnego do zamierzonego, aby poprzez posłużenie się środkami multimedialnymi, elektroniką etc. wychowawca nie oddalił od siebie wychowanek, a tym samym – wdrażając określone czynności – nie zaprzeczył własnym zamiarom (Nowak 2008, 243-246). Instrumentalizacja działań wymaga zatem odpowiedniego wycucia i intuicji pedagogicznej.

Ekonomizacja i organizacja działań. Jest to ostatni etap wyróżniony przeze mnie w najogólniejszej strukturze organizacyjnej procesu wychowania. Wszystkie dotychczas wykonane czynności na etapie tym należy ocenić z perspektywy ich ekonomiczności. Ekonomizację działań rozumiem tutaj jako zmierzanie do uczynienia wdrażanych czynności wydajniejszymi (Kotarbiński 1973, 143-171). Zdaje się, że wydajność określonych aktywności regulować można faktycznie już w sytuacjach ich praktycznej realizacji. Wprowadzam tu zatem postulat, zgodnie z którym wychowawca, realizując zamierzony proces wychowania powinien nieustannie czuwać nad jakością jego realizacji, tak aby określone czynności w sposób adekwatny do sytuacji angażowały wychowanek. Czynności te nie powinny być dla niego zbyt forsowne, ale też nie powinny go nudzić swoją łatwością.

Poprzez organizację działań rozumiem natomiast kierowanie nimi w taki sposób, który faktycznie umożliwi realizację zamierzonego celu głównego oddziaływań wychowawczych (Kotarbiński 1973, 143, 202-238). Etap ten podkreśla znaczenie czuwania wychowawcy nad utrzymaniem odpowiedniego profilu podejmowanej aktywności wychowawczej. Musi on mieć nieustannie na względzie cel,

¹ Mianem innowacji określić można także „pomysł albo wynalazek, który został skomercjalizowany, czyli wprowadzony na rynek lub wdrożony w organizacji”, za: (Klincewicz 2012, 101). Por. (Trompenaars 2012, 59).

którego realizacji się podjął. Na drodze ku jego urzeczywistnieniu z pewnością pojawiają się niepowodzenia, jednak nie powinny one zniechęcać uczestników relacji wychowawczej do podążania obraną drogą. Zaznaczyć w tym miejscu należy, że żaden cel wychowawczy o profilu podobnym do tutaj opisywanego wychowania naukowca nie może być w swojej formie absolutyzowany. Nadrzędnym celem wychowania zawsze powinien być jak najpełniejszy rozwój wychowanka w jego człowieczeństwie (urzeczywistnianie go), a realizacja pozostałych celów wychowania musi pozostać mu podporządkowana (Nowak 2008, 53-58).

3. Wnioski

Skonstruowano propozycję struktury organizacyjnej przebiegu procesu wychowania naukowca. Na potrzeby prezentowanych analiz jako cel działalności wychowawczej przyjęto wychowanie naukowca. Uzasadnienia tego wyboru poszukiwać należy w charakterystyce działalności naukowej człowieka jako aktywności wymagającej wysokiego stopnia uporządkowania podejmowanych czynności, do której to wychowanka przygotowywać należy w równie usystematyzowany sposób. Do wyodrębnienia takiego sposobu dążono w ramach relacjonowanych badań.

Zaprezentowany schemat stanowi uporządkowaną sekwencję działań. Symptomatyczna dla tego schematu jest możliwość jego aplikacji zarówno do realizacji ogólnych celów wychowania, jak i do celów bardziej szczegółowych. Konstruując opisaną propozycję, zaniechano sugestii zastosowania ściśle określonych technik oddziaływań wychowawczych. Uczyniono to poprzez wzgląd na różnorodność sytuacji wychowawczych. Z uwagi na fakt, że każda z tych sytuacji jest indywidualna i niepowtarzalna, dobór nadmienionych technik powinien być warunkowany jej jednostkową charakterystyką. Co istotne, fazy preparacji i aplikacji nie powinny być rozumiane jako mające miejsce jednorazowo i na pewnym etapie skończone. Dynamika procesu wychowania wymaga od wychowawcy umiejętności powrotu z fazy aplikacji do fazy preparacji wtedy, kiedy będzie to konieczne, aby ponownie w sposób właściwy rozpocząć czynności aplikacyjne.

Pamiętać trzeba, że skonstruowany ogólny schemat organizacji procesu wychowania ma status jedynie propozycji wymagającej dalszej nad nią refleksji. Wyodrębnione fazy i etapy działania wychowawcy mogą zostać odebrane jako nazbyt ogólne, a niektóre wskazówki w ich ramach zawarte jako nieściśle. Skuteczności zaproponowanej koncepcji nie weryfikowano empirycznie. Wydaje się, że weryfikacja takowa umożliwiłaby jej doprecyzowanie, a tym samym podniesienie wartości poznawczej.

Literatura

- Ablewicz K., 1994, *Hermeneutyczno-fenomenologiczna perspektywa badań w pedagogice*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Kamiński S., 1992, *Nauka i metoda. Pojęcie nauki i klasyfikacja nauk*, Lublin: TN KUL.
- Kawalec P., 2009, *Innowacja*, w: *Słownik terminów naukoznawczych*, red. J. Herbut, P. Kawalec, Lublin: Wydawnictwo Lubelskiej Szkoły Biznesu, s. 24.
- Klincewicz K., 2012, *Cele zarządzania wiedzą*, w: *Zarządzanie wiedzą*, red. D. Jemielniak, A. Koźmiński, Warszawa: Wolters Kluwer Polska, s. 71-104.
- Kotarbiński T., 1973, *Traktat o dobrej robocie*, Wrocław: Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich.
- Kozielecki J., 1987, *Koncepcja transgresyjna człowieka. Analiza psychologiczna*, Warszawa: PWN.
- Kozielecki J., 1997, *Transgresja i kultura*, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak.
- Kunowski S., 2004, *Podstawy współczesnej pedagogiki*, Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie.
- Łobocki M., 2006, *Teoria wychowania w zarysie*, Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Maszke A. W., 2008, *Metody i techniki badań pedagogicznych*, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Nowak M., 2012, *Pedagogiczny profil nauk o wychowaniu. Studium z odniesieniami do pedagogiki pielęgniarstwa*, Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Nowak M., 2008, *Teorie i koncepcje wychowania*, Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne s. 454-461.
- Trompenaars F., 2012, *Kultura innowacji. Kreatywność pracowników źródłem sukcesu firmy*, Warszawa: Wolters Kluwer Polska.